

Summary

The process of translation of historico-cultural nominations is complicated and multilateral. This article is dedicated to the analysis of the translator's decisions based on the specific features of nationally – biased words. The translator is a mediator between the original text and the reader. The professional competence of the translator includes practical and theoretical knowledge of the language, as well as background cultural knowledge. The commonest way of rendering the historico-cultural nominations is the combination of transcription and the TL lexical or descriptive equivalent (including the calques). In most cases it is the linguistic awareness of the author (or translator), along with his/her conceptual historical outlook, which determine the choice between the possible options.

УДК: 81'37: 811.111

ФОРМАЛІЗОВАНИЙ АНАЛІЗ ЛЕКСИЧНОЇ СЕМАНТИКИ ЯК СПОСІБ ДОСЛІДЖЕННЯ АКСІОЛОГІЧНОГО ЗНАННЯ

Сорока Т.В.

Ізмаїльський державний гуманітарний університет

Характерною рисою сучасної лінгвістики є зростання наукового інтересу до питань лексичної семантики, взаємодії лінгвальних та екстралінгвальних чинників у структурі значень лексичних одиниць, оскільки на сьогодні незаперечним є положення про примат мовного змісту над формою, про первинність лексичного в слові та можливість застосування саме семантичного підходу до формалізованого аналізу всіх рівнів мови.

У межах авторського наукового дослідження мовної об'єктивної аксіологічних категорій духовної культури англійського народу, яка репрезентована філософсько-світоглядними, науковими, громадсько-політичними, соціальними, моральними, релігійними, правовими та естетичними цінностями, метою статті є розкриття сутності процедури формалізованого аналізу лексичної семантики та виділення її найхарактерніших ознак.

У сучасному мовознавстві формалізовані дослідження структури і системи мови проводяться з метою розв'язання практичних потреб – створення систем інформаційного пошуку, побудови штучного інтелекту, машинного перекладу тощо. Вперше формалізовані основи семантичної класифікації лексики були сформульовані й обґрунтовані науковими

співробітниками відділу структурно-математичної лінгвістики Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України на чолі з відомим вітчизняним ученим М. М. Пещак [2]. Саме звідси пішли дослідження теоретичної та прикладної лінгвістики на матеріалах лексикографічних джерел, де найвиразніше розмежовуються явища мовлення і мови, а лексичні значення слів визначаються як мовні факти.

Оскільки слово, будучи знаковою одиницею мови, характеризується формою вираження і змістом, то їхнє співвідношення найяскравіше можна представити тлумачними словниками.

Лексикографічна практика укладання тлумачних словників націлювала дослідників на вивчення лексичного значення слова не як ізольованого, а органічно-поєднаного елемента системи мови. Відповідно, тлумачні словники, котрі володіють найповнішими банками інформації слів, дозволяють здійснити аналіз мовних засобів їхнього вираження у «термінах семантичних складників» [6].

Матеріалом авторського наукового дослідження виступають організації аксіономенів¹ сучасної англійської мови, які кваліфікуються як ціннісно-обумовлені реєстрові одиниці лексикографічних джерел тлумачного характеру.

Для вибору матеріалу дослідження системно-структурних особливостей лексичної семантики, вводимо формальний, суто мовний критерій – віднесеність слів, які аналізуються, до однієї частини мови – іменника, що дає змогу визначити й описати їхню семантику за допомогою: матричного аналізу семної структури аксіономенів при побудові таблиці на першому етапі класифікації матеріалу; моделювання схеми лексико-семантичного поля (ЛСП) на основі матриці, під якою в математиці розуміють прямокутну таблицю чисел [1, с. 33], а в лінгвістичних дослідженнях місце чисел займають знаки (+), що вказують на відношення еквівалентності; аналізу поля за математичною теорією графів; опису та комплексного аналізу співвідношень аксіономенів сучасної англійської мови, їхніх зв'язків та особливостей.

Цю методику слідом за М. М. Пещак та її учнями поглибила М. П. Фабіан, зокрема при дослідженні етикетної лексики в українській, англійській та угорській мовах [7, с. 19].

Матричний метод представлення семантичних відношень між аксіономенами сучасної англійської мови служать у нашому дослідженні метамовою для опису об'єктів аналізу, а матриця – моделлю систем семантичних зв'язків, з одного боку, та семантичною структурою аксіолексики, з іншого. Ця модель фіксує семантичні зв'язки між словами на позначення цінностей у вигляді стовпчиків та рядків однакової довжини, де плюсом (+) позначається співвідношення аксіономенів та їхніх значень.

¹ *Аксіономен* (від грецького *ἀξία* – "цінність" і латинського – *nomēn* – "ім'я, назва") є робочим терміном, упровадженим у науковий обіг автором для позначення найменування цінності.

Місця аксіономенів у матриці строго фіксовані: слова з найвищим і середнім ступенем полісемії розташовані в густо заповнених її частинах, а моносеманти – в рідко заповнених місцях. Разом з тим функціональне навантаження мають як заповнені, так і незаповнені клітини матриці, а також віддаль між реєстровими словами та напрямок розміщення останніх.

Оскільки лексема виступає зовнішнім відображенням слова, то його внутрішній бік представлений семемою, яка є найменшою одиницею лексико-семантичного ярусу і рівнозначною окремому значенню слова. У парадигматичному аспекті семема вже не є найпростішою й неподільною, оскільки має свою структуру і містить ряд компонентів.

На позначення компонентів змісту семеми використовуються різноманітні терміни: *маркер* (Дж. Катц, Дж. Фодор), *фігура* (Л. Ельмслев), *диференційна ознака* (І. Арнольд), *семантичний множник* (Л. М. Васильєв, О. К. Жолковський), *семантична ознака* (Г. А. Уфімцева), *семантичний примітив* (Г. Вежбицька) та інші. У нашому дослідженні вводимо термін *генералізована сема*, під якою розуміємо семантично-похідну ознаку, яка має скорочено-узагальнений зміст, що виводиться логічним шляхом з вихідної семеми і застосовується у моделюванні горизонтальної площини матриці.

Структурування аксіолексик сучасної англійської мови передбачає виділення її складу й внутрішньої організації, внаслідок чого відбувається поділ досліджуваної лексики на ЛСП, мікрополя, лексико-семантичні угруповання та встановлюються синтагматичні й парадигматичні зв'язки між ними.

Процедура збору фактичного матеріалу і виділення семного складу лексичних значень аксіоіменників полягає в таких послідовних етапах:

1) з тлумачних словників англійської мови за допомогою прийому суцільної вибірки виписуються іменники, у формулах тлумачення яких містяться експліцитні та імпліцитні вказівки на форми і засоби передачі аксіологічного знання, в результаті чого укладається картотека мовного матеріалу. Отримані в такий спосіб лексеми (*life, truth, love, progress, sovereignty, honour, God, law, beauty* тощо) піддаються аналізу за методом ступінчастої ідентифікації [4], який «дозволяє визначити лексико-семантичну групу слів як сукупність одиниць, що тлумачаться через одні й ті ж слова-ідентифікатори» [5, с. 107]. Процедура ступінчастої ідентифікації як засіб виявлення вербальних маніфестаторів семантичних компонентів значень полягає в послідовному зведенні слів через типові ідентифікатори (термін Е.В. Кузнецової [3]) до слів з максимально узагальненим характером і проводиться до тих пір, поки в зіставляваних тлумаченнях не виникне ситуація взаємної ідентифікації, яка сигналізує про те, що подальший розклад значень за допомогою слів тієї ж мови неможливий. Кінцеві ідентифікатори приймаємо за лексико-семантичні одиниці на позначення цінностей, що містять стійкі комплекси семантичних компонентів, які існують в інших аксіономенах;

2) за одержаною в такий спосіб картотекою аналізується кількісний та якісний склад слів на позначення цінностей, а також їхня семантика;

3) на основі аналізу словникових дефініцій моделюється матриця, по горизонталі якої розміщується семний склад значень аксіономенів (генералізовані семи), а по вертикалі – їхній лексичний склад; наявність у лексичних значеннях спільної семи позначається знаком (+);

4) списки слів та генералізованих сем у матриці групуються по спадній залежно від кількісного вираження сем, що сприяє максимальній концентрації слів на позначення цінностей в одному з кутів матриці і протиставленню цього кута протилежному по діагоналі як найменш заповненому;

5) за матрицею моделюється схема ЛСП аксіолексики у вигляді графа, за допомогою якого від аналізу семної і лексичної структури як автономних мікросистем переходимо до вивчення співвідношень аксіономенів. При цьому ЛСП виступає як система, а слова на позначення цінностей – як її складники;

6) одержане ЛСП аксіономенів англійської мови вивчається як самостійне системно-структурне об'єднання слів, що характеризуються тісними взаємовідношеннями.

Описана методика дослідження поєднується з описовим, зіставним та типологічним методами, компонентним аналізом, польовим підходом, процедурою ступінчастої ідентифікації, статистичними підрахунками, математичною теорією множин, графів і моделювання. Різноманітність методів нашого дослідження обумовлена складністю та багатоаспектністю аксіономенного фрагмента лексико-семантичної системи англійської мови, що вимагає розробки спеціальної методики їхнього комбінованого представлення. У результаті застосування матричного методу картина польової структури аксіолексики значно ускладнюється, розкриваються внутрішні механізми й динаміка змістових взаємодій аксіономенів під впливом екстралінгвальних чинників. Це дає змогу визначити семантичні закономірності формування аксіолексики в досліджуваній мовній системі.

Література

1. Кемени Дж., Снелл Дж. Конечные цепи Маркова. / Дж. Кемени, Дж. Снелл – М. : Наука, 1970. – 271 с.
2. Клименко Н. Ф., Пещак М. М., Савченко І. Ф. Формалізовані основи семантичної класифікації лексики / Н. Ф. Клименко, М. М. Пещак, І. Ф. Савченко. – К. : Наукова думка, 1982. – 251 с.
3. Кузнецова Э. В. Категория типичных идентификаторов как основа для выделения лексико-семантических групп (на материале глаголов русского языка) / Э. В. Кузнецова // Актуальные проблемы лексикологии. – Новосибирск : Новосибирский гос. ун-т, 1971. – С. 110 – 112.
4. Кузнецова Э. В. Ступенчатая идентификация как средство описания семантических связей слов / Э. В. Кузнецова // Вопросы

- металінгвістики. – Л. : Ленинградський гос. ун-т ім. А.А.Жданова, 1973. – С. 84 – 95.
5. Попова З. Д., Стернін І. А. Лексическа система языка / З. Д. Попова, І. А. Стернін. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1984. – 148 с.
 6. Скороходько Э. Ф. Семантические сети и автоматическая обработка текста. / Э. Ф. Скороходько. – К. : Наукова думка, 1983. – 218 с.
 7. Фабіан М. П. Етикетна лексика в українській, англійській та угорській мовах : [монографія] / Мирослава Петрівна Фабіан. – Ужгород : Інформаційно-видавниче агентство “ІВА”, 1998. – 256 с.

Summary

The article is dedicated to the characteristics of the procedure of formalized analysis of lexical semantics as a way of investigation of the nouns denoting English axiological categories.

УДК 811.112.2'25(075)

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЯВИЩА «МАГІЯ» У БРИТАНСЬКІЙ МОДЕЛІ СВІТУ (НА МАТЕРІАЛІ ПАРЕМІЙ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)

Тараненко О.Г.

Східноукраїнський національний університет ім. В.І. Даля

У сучасній лінгвістиці постає нагальне питання розв'язання проблеми так званих «мовних універсалій», до яких, безперечно, можна віднести концепт. Існує чимало концептуальних теорій і науковців, що працюють у цій галузі мовознавства (С.Г. Воркачов, А.С. Зеленько, Дж. Лакофф В.А. Маслова, З.Д. Попова, Ж.П. Соколовська, Ю.С. Степанов, Й. А. Стернін та багато інших) [2;3].

Особливу увагу дослідники приділяють етноконцептам, тобто, національно специфічним особливостям, що притаманні кожній культурі у сприйнятті носіїв певного етносу. Учені А.С. Зеленько, Й. А. Стернін, З.Д. Попова у своїх роботах доводять, що аналіз концептів можливий за допомогою семного аналізу [2].